

Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi (KMÜ EFAD)

Karamanoğlu Mehmetbey University Journal of Literature Faculty

E-ISSN: 2667 – 4424

<https://dergipark.org.tr/tr/pub/efad>

Tür: Araştırma Makalesi
Kabul Tarihi: 26 Aralık 2022

Gönderim Tarihi: 31 Ekim 2022
Yayımlanma Tarihi: 30 Aralık 2022

Atf Künyesi: İnanç, Y. (2022). Karaman ve Konya Ağızlarındaki Arapça Kökenli Olduğu Düşünülen Bazı Fiiller. *Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 5 (2), 362-372.

DOI: <https://doi.org/10.47948/efad.1197127>

KARAMAN VE KONYA AĞIZLARINDAKİ ARAPÇA KÖKENLİ OLDUĞU DÜŞÜNÜLEN BAZI FİİLLER

Yunus İNANÇ*

Öz

Dillerin birbirlerinden etkilenmeleri doğal yapılarının bir gereğidir. Diller birbirlerinden kelime ya da kelime grupları alırlar. Diller arasındaki bu etkileşim kaçınılmaz bir durumdur. Türkçe ve Arapça da birbirinden etkilenen ve aralarında kelime alışverişi bulunan dillerdendir. Bu çalışmada Arapçadan Türkçeye geçen ve halk ağzında kullanıldığı için yöreden yöreye farklılık gösteren fiiller incelenecek ve bunların köken analizi yapılacaktır. Çalışma Karaman ve Konya yöresine özgü ağızlarda yer alan ve Arapça kökenli olduğu düşünülen kırk bir adet fiille sınırlı kalacaktır. Arapçadan Türkçeye geçmiş ve güncel Türkçe sözlüklerde yer alan Türkçeleşmiş kelimeler kapsam dışı tutulacaktır. Çalışma için kelimelerin derlenmesi sürecinde literatür taraması yapılmış ve görüşme yöntemi uygulanmıştır. Görüşme yöntemi olarak yapılandırılmış görüşmeden ziyade yarı yapılandırılmış görüşmeye başvurulmuştur. Çok sayıda kelime tespit edilmiş ve bu kelimelerden sadece fiil olanları bu çalışmaya dâhil edilmiş, isim ve sıfatlar konu dışında bırakılmıştır. Tespit edilen fiillerin hangi yörede, hangi anlamda kullanıldığı belirtilmiş, olabildiğince birinci ağızdan örnek kullanımlar aktarılmaya çalışılmıştır. Bu çalışma sayesinde merkezi veya köyleri fark etmeksizin Karaman ve Konya halkının dilinde yer alan bazı kelimelerin Arapça ile doğrudan irtibatlı olduğunu görmek mümkün olmuştur.

Anahtar Kelimeler: Türkçe, Arapça, Köken Analizi, Konya Ağızı, Karaman Ağızı, Fiiller.

Some Verbs Thought to be of Arabic Origin in the Dialects of Karaman and Konya

Abstract

It is a requirement of their natural structure that languages are affected by each other. Languages borrow words or phrases from each other. This interaction between languages is inevitable. Turkish and Arabic are also languages that are influenced by each other and exchange words between them. This study will examine the verbs that have been transferred from Arabic to Turkish and that differ from region to region because they are used in the mouth of the people and their origin analysis will be made. The study will be limited to forty-one verbs in the dialects of Karaman and Konya region and thought to be Arabic in origin. Words that have been transferred from Arabic to Turkish and are included in current Turkish dictionaries will be excluded from the scope. In the process of compiling the words for the study, a literature review was made and the interview method was applied. Semi-structured interview rather than structured interview was used as the interview method. A large number of words were identified and only the verb ones were included in this study, and nouns and adjectives are left out of the subject. It has been stated in which region and in what sense the determined verbs are used, and it has been tried to convey the first-hand example

* Doç. Dr., Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi, İslami İlimler Fakültesi, Arap Dili ve Belagatı Bölümü, Karaman/Türkiye. E-posta: yunus.inanc@gmail.com, Orcid: <https://orcid.org/0000-0003-3659-1634>.

usages as much as possible. Thanks to this study, it has been possible to see that some words in the language of the people of Karaman and Konya are directly related to Arabic, regardless of the center or the villages.

Keywords: Turkish, Arabic, Origin Analysis, Konya Dialect, Karaman Dialect, Verbs.

Giriş

Diller arası etkileşim dillerin doğal süreci içerisinde görülen bir olgudur. Dillerin doğal yaşam alanları aşılmaz duvarlarla çevrili olmadığı gibi o dilleri konuşan insanların zihinleri de kendi dünyaları dışında yaşananlara bütünüyle kapalı değildir. Ülkeler için siyasi haritalarla belirlenen coğrafi sınırlar her ne kadar ülkeler arasındaki fiziksel hareketliliği sınırlandırır da bu sınırların diller için sınırlayıcı bir engel niteliğinde olmadığı ve itibari birer çizgi olduğu söylenebilir. Bu bakımdan diller doğal yaşam alanlarının dışına taşarak başka dillerle etkileşime girerler. Bu etkileşim kimi zaman sadece kelime geçişi şeklinde yüzeysel olabileceği gibi kimi zaman da dilin doğal yapısını etkileyecek düzeyde derin olabilir.

Tarih boyunca Türkler ve Araplar, özellikle İslâm'ın ortak şemsiyesi altında bir araya gelmelerinden sonra hep ilişki içerisinde olmuşlardır. İki millet arasında ticaret, savaş, göç vb. yollarla sıkı ilişkiler kurulmuştur. Bu ilişki günümüze kadar oldukça canlı bir şekilde devam etmiş, günümüzde de canlılığını sürdürmüştür. Söz konusu ilişkiyi canlı tutan en önemli etkenlerden biri de olmuştur. İslâm dini diğer milletleri olduğu gibi Türkleri ve Arapları ortak bir değer altında bir araya getirmiştir. Bu ortak değer oluşturduğu birliktelik siyasi gelişmelerin sonucunda oluşan coğrafi yakınlıkla daha da güç kazanmıştır. Müşterek zeminden hareket eden milletlerin yaşam tarzları arasındaki farklılıklar azalmış ve buna mukabil ortak noktalar çoğalmıştır. Yaşam tarzı, kültürel özellikler, beslenme alışkanlıkları gibi alanlar değişim ve etkileşime maruz kalırken iletişim dilinin bu değişim ve etkileşimden uzak kalması mümkün olmamıştır. Dolayısıyla diller de halklar arasındaki etkileşimden payını almıştır. Türkçe ve Arapça gibi diller de birbiri ile doğrudan etkileşim içerisinde olan dillerden olmuştur. Birbirini etkileme düzeyi farklı olsa da Arapça Türkçeyi, Türkçe Arapçayı etkilemiş, iki dil arasında çeşitli düzeylerde geçişkenlikler olmuş ve Arapçadan Türkçeye, Türkçeden Arapçaya çok sayıda kelime geçmiştir. Arapçadan Türkçeye geçen kelimeler çeşitli çalışmalara konu olmuştur. Bu çalışmaları kronolojik olarak kısaca zikretmek yararlı olacaktır.

Bu çerçevedeki çalışmalardan birisi Emrullah İşler'in 1997 yılında yayınlanan "*Türkçe'de Anlam Kaymasına Uğrayan Arapça Kelime ve Kelime Grupları*" adlı eseridir. İşler, eserinde Türkçeye anlam kaymasına uğrayarak geçen kelime ve kelime gruplarını ele almıştır (İşler, 1997). Bir diğer çalışma Zeynep Ayça Anıl tarafından 2002 yılında hazırlanan yüksek lisans tez çalışmasıdır. Bu da "*Aslı Arapça Olup Türkçe'ye Anlam Kaymasına Uğrayarak Geçmiş Kelimeler*" adını taşımakta olup yine İşler'in çalışması ile benzerlik göstermektedir (Anıl, 2002). Bu alanda iki önemli eser de Hamza Ermiş tarafından kaleme alınmıştır. Bunların ilki 2012 yılında yayınlanan "*Türkçeleşmiş Arapça Kelimelerin Tasnifi ve Kök Analizi*" adlı çalışmadır (Ermiş, 2012). İkincisi de 2014 yılında yayınlanan "*Arapçadan Türkçeleşmiş Kelimeler Sözlüğü*" adlı çalışmadır (Ermiş, 2014). Ermiş ilk eserinde Arapçadan Türkçeye geçen kelimelerin tasnifini ve köken analizini yapmış, etimolojik bir çözümleme ortaya koymuştur. Ermiş'in ikinci eseri ise bir sözlük formatında olup eserde Arapçadan Türkçeye geçen kelimeler anlam kaymasına uğrayıp uğramadığına bakılmaksızın derlenmiştir. Dolayısıyla sözlükte Arapçadan Türkçeleşip kaynak dildeki anlamıyla kullanılan kelimeler de kaynak dildeki anlamından uzaklaşıp anlam kaymasına uğrayan ve Türkçede kazandığı yeni anlamıyla kullanılan kelimeler de yer almıştır. Bir diğer eser de 2018 yılında yayınlanan ve Musa Alp ile Yusuf Özcan'a ait *Musannaf Arabi-Türki Müşterek İfadeler* adlı sözlüktür (Alp ve Özcan, 2018).

Makale türündeki çalışmalardan bazıları ise şunlardır: 2014 yılında Halit Dursunoğlu tarafından kaleme alınan "*Türkiye Türkçesindeki Arapça Sözcükler ve Bu Sözcüklerdeki Ses Olayları*" (Dursunoğlu, 2014), 2020 yılında Ahmed Jamal Abdulrasoul tarafından kaleme alınan "*Kökende Çoğul Olarak Kullanılan Arapça Kelimelerin Türkçe'ye Geçmesi ve Türkiye Türkçesinde Kullanım Şekilleri*" (Alzubaidy, 2020) ve 2021 yılında Ahmet Haşimi tarafından kaleme alınan "*Türkiye Türkçesinde Kullanılan Arapça Kelime Grupları ve Cümleler Hakkında Bazı Değerlendirmeler*" (Haşimi, 2021) adlı makaleler bu alandaki çalışmalardan bazılarıdır.

Arapçadan Türkçeye geçmiş bu kelimelerin bir kısmının Arapça ile irtibatı çoğunluk tarafından bilinmektedir. Anlamı bilinmese bile bunların Arapçadan geldiği bilinmekte, anlamları da sözlük yardımıyla öğrenilmektedir. Kullanım sıklığına göre kimileri için sözlüğe bile ihtiyaç kalmamaktadır. Bunların artık Türkçeleşmiş kelimeler olduğunu söylemek mümkündür. Öte yandan Türkçeye Arapçadan geçen kelimelerin bir kısmını ise çok az kimse bilmektedir. Bunların kökeninin Arapça olduğu, anlamı, kullanılış şekilleri, doğru telaffuzu ve yazımı belli bir bilgi birikimine sahip kimseler dışında pek bilinmemektedir.

Aslı Arapça olup Türkçeye geçen kelimelerin hem birinci gruptan olan ve öz Türkçe kelimelerle aynı çerçevede değerlendirilenleri hem de ikinci gruptan olup belirli bir kesim dışında bilinmeyen ve kullanılmayanları yapı, telaffuz ve anlam bakımından pek bir değişikliğe uğramamıştır. Bu tür kelimeler sadece Türkçenin kalıbına girecek düzeyde ve cüzi sayılabilecek çerçevede değişim geçirerek dilimize yerleşmiştir. Günlük konuşma dilinde bilinip kullanılma oranı ile yazı dilindeki kullanım oranı farklılık göstermiştir. Kullanım yerleri ve sıklığı değişmekle birlikte yerel ve ulusal düzeyde yaygınlığa sahiptir. Geniş kapsamlı bir Türkçe sözlük tarandığında bulunması ve öğrenilmesi mümkündür. Her iki kelime grubunda da yapı ve telaffuz bakımından ötekilerden daha fazla değişim geçiren bazı kelimeler yer almaktadır. Asıl itibarıyla Arapça olup Türkçeye geçen bu kelimeler Türkçe kelimelerde olduğu gibi söyleyiş farklılıklarına maruz kalmıştır. Yöreden yöreye söyleyiş farklılıkları o kadar artmış ki artık “ağız” kategorisinde değerlendirilir olmuştur.

Bu çalışmada Konya ve Karaman yöresinde kullanılan ve Konya, Karaman ağızları çerçevesinde sayılan kimi kelimelerin kökeni üzerinde durulacak ve söz konusu kelimelerin Arapça aslına ulaşmaya çalışılacaktır. Şurası özellikle belirtmelidir ki bu çalışma Arapçadan Türkçeye geçen, güncel Türkçe sözlüklere bakıldığında rahatlıkla ulaşılabilir olan ve İstanbul Türkçesi denilen üst dilin içinde kabul edilen kelimeleri ele alan bir çalışma olmayacaktır. Bu çalışmada Arapçadan Türkçeye geçmiş fakat değişim geçirerek ağız kategorisine dâhil olmuş, bir yörede bulunurken başka bir yörede bulunmayan ve büyük oranda üst dilde dahi yer almayan kelimelerin kökenine inilmeye ve Arapça ile irtibatı ortaya konmaya çalışılacaktır. Karaman ve Konya ağızları içinde yer alan ve Arapça kökeninden oldukça uzaklaşmış kelimelere odaklanılacaktır. Bu bakımdan bir kelimenin bu çalışmanın konusu olabilmesi için şu çerçevede yer almasına özen gösterilecektir; öncelikle Güncel Türkçe Sözlük’te Arapçadaki şekliyle yer almamalıdır. Halk ağzında halen kullanılıyor olmalı veya daha önce kullanılmış olmalıdır. Halk ağzındaki anlamı ile Arapçadaki anlamı büyük oranda örtüşmelidir. Halk ağzındaki telaffuzu ile Arapçadaki telaffuzu büyük oranda benzerlik taşınmalıdır.

Çalışmanın sadece Karaman veya sadece Konya yöresi değil de ikisini de kapsayacak şekilde kısmen geniş tutulmasının nedeni iki şehrin ortak noktalarının ve aralarındaki geçişkenliklerin hayli fazla olmasıdır. Birinde yer alan kullanımın büyük oranda diğesinde de yer alması ikisini birlikte ele almayı gerekli kılmıştır. Daha detaylı çalışmalar yapılması hâlinde kelime analiz çalışmaları dar alanlara indirilebilir. Fiillerin derlenmesi esnasında literatür taramasına başvurulmuş ve derlenen fiillerin teyit edilmesi için yarı yapılandırılmış görüşme tekniği kullanılmıştır. Literatür taramasında Karaman ve Konya yöresine özgü ağızlar üzerinde yapılan çalışmalar esas alınmıştır. Bu çalışmaların büyük çoğunluğunu lisansüstü tezler oluşturmakla birlikte müstakil kitap çalışmaları ve yörelere özgü bireysel veya kurumsal web siteleri de çalışmaya dâhil edilmiştir. Söz konusu çalışmaların sözlük kısımları detaylıca incelenmiş, çalışmanın kriterlerine uyan kelimeler listeye alınarak çözümlemesi yapılmıştır. Türk Dil Kurumu’nun Güncel Sözlüğü ve Derleme Sözlüğü temel başvuru kaynakları arasında yer almıştır.

Bu girişin ardından çalışmanın asıl kısmını oluşturan fiillere geçilmesi yerinde olacaktır. Fiiller alfabetik olarak sıralanmıştır. Her fiilde öncelikle kullanıldığı yöreye ve kullanılış şekillerine işaret edilmiş, ardından Arapçadaki kökenine temas edilmiştir.

Karaman ve Konya Ağızlarındaki Arapça Kökenli Olduğu Düşünülen Bazı Fiiller

aksata: Bozkır, Hadim (Konya) yörelerinde alışveriş anlamında kullanılan kelime (Arı, 2022) asıl itibarıyla TDK Güncel Sözlük’te yer almaktadır. Ancak Arapçadan Türkçeye geçen ve yaygın olarak kullanılan diğer kelimelerin aksine telaffuz bakımından aslından fazlasıyla uzaklaştığından ve oldukça dar

bir kullanım alanına sahip olduğundan bu çalışmanın alanına girmiştir. Kelimenin kökeni ile ilgili her ne kadar إعطاء (ahz ve i'tâ) ikilemesinden geldiği belirtilse de (Ermiş, 2014: 31) “karşılıklı pazarlık, iş gücü, alışveriş, anlaşma” gibi kullanımları olan أخذ وعطاء (ahz ve 'atâ) kelimelerinden geldiği değerlendirilmesinin daha doğru olacağı düşünülmektedir.

apa(lamak): TDK Derleme Sözlüğü'nde apalamak fiilinin birçok anlamı çeşitli yörelere nispet edilmiştir. “Sendelemek, bacakları gere gere, ayırarak yürümek, sallanarak, sendeleyerek yürümek, at dörtnala sıçrayarak koşmak, sürünmek, emeklemek, sallana sallana yürümek” şeklindeki anlamlar bunlardandır (TDK Derleme Sözlüğü, 2022). Kelimenin Arapçadaki “emeklemek, sürünmek, çok yavaş yürümek” (İbn Manzûr, 1984: 766; Mes'ûd, 1992: 292) anlamlarına gelen حبا-يحبو (habâ-yahbû) fiili ile doğrudan ilişkisi var görünmektedir. Zira Arapçada ح harfi bulunan ve Türkçeye geçen kelimelerin geçiş esnasında uğradığı değişim genellikle a'ya dönüşme şeklinde olmuştur. حفنة (avuç) kelimesinden geçtiği tahmin edilen hapanlamak (avuçlamak) kelimesi buna örnek olabilir. Derleme Sözlüğü'nde yer alan diğer anlamlardan ziyade “emeklemek” anlamı Arapça kökündeki anlama daha yakın görünmektedir. “Çocuğ doğduktan sonra nölür, böyür, büyüdükten sonra dişleri çıkar, apalar, yörür. dişi çıkar.” (Uysal, 2009: 311) ifadelerinde çocuğun yürümeye çalışması; “insan hastalanmayla ölmezmiş. Vâde yitmedikten sörâ. yatıyor, yatıyor apalar yâni. sol taraftı dutmâyor, gâkamaz ayâ, gâkamaz.” (Uysal, 2009: 400) ifadelerinde ise yetişkinin hastalık veya ihtiyarlık hallerinde yürüyememesi sebebiyle yerdeki sürünme ve hareket etme girişimleri anlatılmaya çalışılmıştır.¹

avkala(mak): “Örselemek, hırpalamak, ansızın altına almak, sıkıştırmak” gibi anlamlara gelen avkalamak kelimesi Güncel Türkçe Sözlük'te yer almayıp Derleme Sözlüğü'nde küçük ayrıntılarla farklı yörelere nispet edilmiştir (TDK Derleme Sözlüğü, 2022). Karapınar (Konya) yöresine ait Derleme Sözlüğü'nde “güçlü olanın güçsüzü zorlanmadan pataklaması” şeklinde tanımlanmıştır (Yalçın, 2022: 16). Aksaray (Konya) yöresinden yapılan derlemede havkalamak (Doğan, 2012: 498, 772) şeklinde yer alırken Bozkır (Konya) sözlüğünde ise “el ile ovalamak” açıklamasıyla avkalamak şeklinde yer almıştır (Arı, 2022). Kelimenin Arapçadaki حوكل (havkale) fiili ile yakın anlamlar taşıması aralarında bir ilişki olduğu düşüncesini güçlendirmiştir. حوكل fiili bir şeye veya kimseye nispet edildiğinde “itmek, sürüklemek” (Mes'ûd, 1992: 320), “bitkin düşürmek, yormak, bıktırmak, takatini kesmek” gibi anlamlara gelmektedir. Havkale şeklindeki telaffuzun zamanla avkale, avkala/mak şekline döndüğünü söylemek uzak bir ihtimal olmasa gerektir. Öte yandan aynı kelimenin “sıkıştırmak, çırpıştırmak/azarlamak, paylamak” anlamıyla verilen havkalamak şeklindeki telaffuzu (Yalçın, 2022: 80), “sıkıca ovalama, bastırma, karşıdakini fazla olmamak şartıyla sarsıp dövme” anlamıyla aktarılan afkalamak şeklindeki telaffuzu (Arı, 2022) aslına oldukça yakın bir kullanıma işaret etmektedir.

batdal (itmek): Aksaray (Konya) yöresinde “bozmak, yok etmek, bırakmak, terk etmek” anlamlarında kullanılan (Doğan, 2012: 501, 502, 760) kelime TDK Derleme Sözlüğü'nde “biçimsiz, kullanışsız, elverişsiz, bakımsız, eskimiş, geçerliliği yok olmuş, işe yaramaz, kullanılmaz” anlamlarıyla öne çıkmaktadır (TDK Derleme Sözlüğü, 2022). Kelimenin “hükümsüzlük, faydasızlık” anlamına gelen بطل (butl) kökünden türeyen ve “yarıda kesilmek, geçersiz olmak, hükümsüz, geçersiz, değersiz olmak, sona ermek, eskimek, bitmek” anlamlarına gelen بطل (batale) fiilinden geldiği düşünülmektedir.

bes(leşmek): Besleşmek ifadesi “bahse girmek, iddiaya girmek” anlamlarıyla Konya ağzında kullanılmaktadır. Kökeni Arapçadaki بحث (behase) fiiline dayanmaktadır. Kelimenin Arapça sözlüklerde “bahsetmek, pazarlık etmek, incelemek, araştırma yapmak” anlamlarına yer verilse de Konya ağzında kullanılan hâliyle “bahse tutuşmak, iddialaşmak” anlamlarındaki kullanımına pek rastlanamamıştır. Olsa olsa “pazarlık etmek” anlamı Konya ağzındaki kullanımına en yakın olanıdır. Dolayısıyla kökeni itibarıyla Arapça olduğu değerlendirilse de Türkçeye geçiş esnasında bir anlam kaymasına uğradığını düşünmek yanlış olmasa gerektir. Karapınar (Konya) yöresinden derlenen bir sözlükte bahis ve iddia anlamında beste kelimesinden, bahse girmek, iddialaşmak anlamında da beste girmek ifadesinden bahsedilmiştir (Yalçın, 2022: 22). Beste girmek kullanımına TDK Derleme Sözlüğü'nde de yer verilmiştir (TDK Derleme Sözlüğü, 2022). Bu kullanımın da yine aynı kökten geldiğini söylemek mümkündür.

¹ Apalamak kelimesinin “emeklemek” anlamı için ayrıca bakınız: Erdem, 2014: 287.

beytan (itmek): Ereğli Belkaya (Konya) yöresinden derlenen beytan itmek tabiri “iftira etmek” anlamıyla kaydedilmiştir. Hz. Yusuf kıssasından bahsedilen bir ilâhîde geçen “*ğurtlar yidi diyi beytan jtdiler*” (Çavga, 2020: 180, 205) cümlesindeki “beytan itmek” tabiri Arapçadaki yalan ve iftira anlamlarına gelen بُهْتَان (buhtân) kelimesinden gelmiş olmalıdır.

çemre(mek): “*Harmanın etrafını öğleyin çemireyelim.*” cümlesinde görüldüğü şekliyle “herhangi bir şeyin ucunu, etrafını toplamak, kolunu veya paçalarını sıvamak, eteğini toplamak” (TDK Derleme Sözlüğü, 2022) anlamlarında kullanılmıştır. “*ğollarıñ çemremiş*” (Doğan, 2012: 392), “*yıkarķana paçamı çemremişim. sen paçañı neye çemrediñ diye baña bi vurdu. gözüm cam çırası gibi açıldı.*” (Doğan, 2012: 500) “*görümcem duttu, geldi oruya, paçayı çemredi.*” (Doğan, 2012: 665) cümlelerinde ise daha çok “kol ve paçanın sıvanması” anlamı öne çıkmıştır (Yalçın, 2022: 35). Bozkır (Konya) yöresi ile ilgili bir sözlükte “eteğin alt kısmını, pantolonun paçalarını, gömlek ve ceketin kol uçlarını kirlenmemesi için yukarı doğru toplamak, sığamak” şeklinde açıklanmıştır (Arı, 2022). Çemremek kelimesi Arapçadaki “derlemek, toplamak, bir şeyleri yıgmak, bir araya getirmek” (İbn Manzûr, 1984: 690; Mes’ûd, 1992: 282) anlamlarına gelen جَمَهْر (cemhera) fiili arasında hem anlam hem telaffuz yakınlığının olması bir geçişkenlik göstergesi olarak değerlendirilebilir.

daba(lamak): “Boş boş gezmek, dolaşmak” (Ayva 2006a: 102; Uysal, 2009: 942), “şaşkın şaşkın, bilinçsizce dolaşmak, kendince çabalamak” (Ayva 2006b: 5), “kasları tutulmaktan dolayı yürümekte zorlanmak, sersemlemek, ayakta duramamak, bocalamak” (Yalçın, 2022: 39) anlamlarında kullanılan kelime Arapçadaki دَبَّيْبُ (debbe-yedibbû) fiilini çağrıştırmaktadır. Fiilin “emeklemek, yavaş yavaş ilerlemek, ağır ağır yürümek” anlamı Mersin’e bağlı olan fakat coğrafi konum itibarıyla Karaman’a daha yakın olan Mut bölgesinde hastalıktan kalkan bir kimsenin ya da yeni yürümeye başlayan çocuğun sallanarak ve sendeleyerek yürümesini ifade etmek üzere kullanıldığı bilgisi (TDK Derleme Sözlüğü, 2022) dikkate alındığında bu çağrışım güçlü bir bağa yorulabilir. Aynı kelimenin hareket etmek anlamındaki “debelemek” (Uysal, 2009: 942) kullanımı da Arapça kökeni ile irtibatı güçlendirecek niteliktedir. Kelimenin yansıma kökenli olma ihtimali pek mümkün görünmemektedir. İki dil arasındaki hem anlam hem telaffuz yakınlığı yansımadan ziyade geçişkenlik ihtimalini öne çıkarmaktadır.

farı(mak): TDK Derleme Sözlüğü’nde “ihtiyarlamak, yaşlanmak, yıpranmak, eskimek, zayıflamak, yorulmak, yorgunluktan halsiz düşmek, kuvvetten düşmek, kuvvetsiz kalmak” gibi pek çok anlamlarıyla çeşitli yörelere nispet edilmiştir (TDK Derleme Sözlüğü, 2022). Ancak Konya, Karaman yöresi için “ihtiyarlamak” anlamı öne çıkmıştır. Kelimenin Bozkır (Konya) yöresinde “kocamak, kurumak” anlamlarına yer verilmiştir (Arı, 2022). Farımak kelimesinin Arapçadaki “boş, meşgul olmayan, amaçsız, açık, yararsız, faydasız” gibi anlamları olan فَارِغ (fârîğ) kelimesinden geldiği belirtilmiştir (Ermiş, 2014: 118). Fakat farımak ile Arapçadaki “ihtiyarlamak, yaşlanmak, kocamak” anlamlarındaki هَرَم (herime) fiilinin ve “ihtiyar, yaşlı, kocamış” gibi anlamları olan هَرَم (heram) kelimesinin (İbn Manzûr, 1984: 4656) hem telaffuz hem de anlam bakımından yakınlığı daha güçlüdür. Dolayısıyla farımak kelimesi فَارِغ’dan ziyade هَرَم kelimesine daha yakın görünmektedir.

fırak(lamak): “Atıvermek, kaldırıp atmak, fırlatmak” (Çıracı, 2019: 676; TDK Derleme Sözlüğü, 2022), “kaldırıp uzağa atmak” (Yalçın, 2022: 54) anlamlarında kullanılan bu kelimenin Arapçadaki “ayrılmak, uzaklaşmak” anlamında kullanılan فِرَاق (firâk) kelimesinden aktarıldığı düşünülmektedir. Kelimenin kök harflerinden (ف ر ق) çeşitli türeme şekilleriyle oluşan فَرَّق (ferraga) fiilinin “ayrımak, bölmek, dağıtmak, saçmak, parçalamak” şeklindeki anlamları da fırlatmak, uzağa atmak anlamıyla kullanılan fırlamak kelimesinin Arapça kökenli olduğu düşüncesini güçlendirmektedir.

fırt(mak): “Herhangi bir şeyin yerinden oynaması, çıkması, kaçması, bir kimsenin sözünden dönmesi” (Ayva 2006b, 6; Arı, 2022; TDK Derleme Sözlüğü, 2022) ve “elden kaçmak, aradan sıyrılmak, çabucak ayrılmak, sözünden caymak” (Yalçın, 2022: 55) anlamlarında kullanılan kelime Arapçadaki aynı harflerden oluşan ve yakın anlamlara sahip فَرَط (ferata) fiilini çağrıştırmaktadır. Zira söz konusu fiil de “elinden kaçmak, ağızından kaçmak, terk etmek, ayrılmak, gevşek davranmak, bırakmak” gibi anlamlara gelmektedir (İbn Manzûr, 1984: 3391). Karaman’da korkmayı ifade etmek üzere “aklım fırttı” tabiri kullanılmaktadır.² Kelimenin yansıma kökenli olabileceği ihtimali de göz ardı edilmemelidir. Ancak her

² Kaynak kişi: Mustafa Sağlam (60)

iki dildeki telaffuz ve anlam yakınlığı yansımada türemesi ihtimalinden daha çok geçişkenlik ihtimalini düşündürmektedir.

gadere(tlik yapmak): Bozkır (Konya) yöresine ait kelimelerin derlendiği kaynakta yer alan gaderetlik kelimesi “ihmalden dolayı yapılan haksızlık” olarak tarif edilmiştir (Arı, 2022). Arapçadaki “vefasızlık, ihanet, hainlik, birini aldatmak” gibi anlamları olan غَدَرَ (gadera) fiili yakın bir anlama işaret etmektedir.

gamıt(mak): “Somurtmak, sinirlenip hareketsiz durmak” (Çeker, 2015: 176) anlamı yanında “kendini beğenmek” anlamı da bulunmaktadır (Yalçın, 2022: 58). Arapçadaki كَمَدَ (kemide) fiili “kırılmak, üzülmek”, كَمَدَ (kemed) ise “keder, üzüntü, gam, rengin kaçması, solma” gibi anlamlara gelmektedir. “Orda gamıtıp duracana yanaş şu işe.” (Uysal, 2017: 83) şeklindeki kullanım ise “bir köşede somurtup topluluk içine girmemeyi” ifade etmektedir. Kelimenin Arapçadaki “kakmak, başlamak, ayakta durmak, ayağa kalkmak, dikilmek” gibi anlamları olan قَامَ (gâme) fiili ile de irtibatlı olduğu düşünülebilir.

gubar(mak): “Böbürlenmek, kendini beğenmek, heybetli görünmeye çalışmak, gururlanmak, kibirlenmek” anlamlarındaki (TDK Derleme Sözlüğü, 2022); Yalçın, 2022: 73) kelimenin Arapçadaki “büyüklük, büyüklenme, şişirme, böbürlenme” anlamlarını barındıran كَبَّرَ (kebura) kökünden gelmiş olması muhtemeldir.

hadar(at almak): “Başına gelenlerden heç hadarat almamış.” cümlesinde olduğu üzere “yaşanılardan ders çıkarmak” (Gürsoy, 2020: 296) şeklinde bir anlama sahip olan hadarat kelimesinin kökünün Arapçadaki حَذَرَ-يَحْذَرُ (hazira-yahzeru) fiili olması kuvvetle muhtemeldir. Söz konusu fiil “hazırlıklı olmak, tedbirli olmak” (Halil b. Ahmed, 2003: 1/296, 297) “korkmak, sakınmak, uyanık olmak” (Mes’ûd, 1992: 298), “tasalanmak, endişelenmek, kaygılanmak, uyanık, tetikte, hazırlıklı olmak” (Mutçalı, 1995: 156) anlamlarına gelmektedir. Arapçada fiilimsi olarak “dikkat! Sakın! Dikkat et, gözünü aç!” gibi anlamlarda kullanılan حَذَارَ (hazâri) kelimesi de muhataptan dikkatli ve uyanık olması istendiğinde başvurulan bir emir fiilidir. Bu kelimenin “sakınma ve tedbir” anlamlarındaki hadar şeklindeki yalın kullanımına da yer verilmiştir (TDK Derleme Sözlüğü, 2022). Bu da Arapçadaki sözünü ettiğimiz fiil ile doğrudan ilişkili görünmektedir.

hapan(lamak): Ölçü birimi olarak kullanılan ve avuç (Arı, 2022; TDK Derleme Sözlüğü, 2022) md. “Hapan”) anlamına gelen hapan kelimesinin Arapçadaki aynı anlama gelen حَفْنَةٌ (hafne) kelimesinden bozularak Türkçeye geçtiği düşünülmektedir. Kelimenin hafne, hafene, hafana, hafan, hapan şeklindeki dönüşümünden bahsedilebilir. Söz konusu dönüşüm Türkçeye geçtikten sonra da devam etmiş ve hapan kelimesi kimi yerlerde anlamını da koruyarak hapaz şekline dönüşmüştür (Yalçın, 2022: 79). Hapan kelimesi “avuç” anlamında iken hapanlamak ise “avuçlamak” şeklinde kullanılmıştır (Arı, 2022).

havk(mak): “Yara dağılmak, iltihap kapmak” anlamında kullanılan ve “Anamıñ yarası havkmış.” şeklindeki kullanımıyla derlenen (Doğan, 2009: 245) havk-mak kelimesinin Arapçadaki iltihap kapmak anlamına gelen فَوَّحَ (kavveha) fiilinden gelmiş olması muhtemeldir. Geçiş esnasında seslerin göçüşme (metatez) yoluyla yer değiştirdiği düşünülmektedir. TDK Derleme Sözlüğü’nde ve Karapınar (Konya) sözlük derlemesinde kelime havakmak şeklinde “yara cerahatlanmak, şişmek, azmak” anlamıyla yer almaktadır (TDK Derleme Sözlüğü, 2022); Yalçın, 2022: 79).

hecil (düşmek)/hecal(et etmek): Karaman merkezde “çekinmek, utanmak, mahcup düşmek” gibi anlamlarda kullanılır. “Hecâlet duymak, hecâlet etmek, hecâlete düşmek, hecil düşmek” şeklindeki kullanımları da bulunmaktadır.³ “Arkadaşlarının arasında hecil düşme!”⁴, “Kadın yaptığına bir sürü hecâlet itti. Ya neye hecâlet idiyon. Senin bir suçun yok ki! Sen kötü bir şey yapmadın ki!”⁵ cümleleri Karaman’da yaşanlardan duyulan cümlelerdir. Kelimeler Arapçadaki “utanmak, sıkılmak, çekinmek, mahcup olmak” anlamlarındaki حَجَلَ-يَحْجَلُ (hacile-yahcelu) fiilini ve “sıkılğan, utangaç, çekingen, mahcup, ürkek” anlamındaki حَجَلٌ (hacil) ve حَجَلَةٌ (haciletun) isimlerini çağrıştırmaktadır.

³ Tek, A. (01 Nisan 2019). Sen Onları Yüzlerinden Tanırsın. 16 Ağustos 2022 tarihinde <https://www.karamandauyanis.com/yazarlar/ahmet-tek/sen-onlari-yuzlerinden-tanirsın/1499/> adresinden erişildi.

⁴ Kaynak kişi: Mustafa Sağlam (60)

⁵ Kaynak kişi: Ayış Sarı (70)

hımz(ımak): Yağlı gıdaların acımsı, bayat bir tadının olduğunu ifade etmek üzere başvurulan bir kelimedir (Yalçın, 2022: 81). Kelime “yemek ekşimek, bozulmak ve kokmak” anlamında **ımzımak** şeklinde de aktarılmıştır (TDK Derleme Sözlüğü, 2022); Yalçın, 2022: 85). Arapçadaki “ekşimek, asitlenmek ve paslanmak” gibi anlamlara sahip olan حمض (hamuza/hamuda) kökü, ekşi anlamına gelen حامض (hâmiiz/hâmid) kelimesi Karapınar (Konya) yöresinde kullanılan **hımzımak**, Bozkır (Konya) yöresinde kullanılan **ımzıklamak** kelimesinin (Arı, 2022) çağrıştırdığı kelimelerdir. Miladi 573 senesine ait olduğu belirtilen bir şiirde الحمضة kelimesi ekşilik ve acılık anlamında kullanılmaktadır (İsfahânî, 2008: 11/108).

höf(lenmek): Höflenmek, höfsünmek, höyf, hörf, hösunmek (Yalçın, 2022: 84), hörflenmek (TDK Derleme Sözlüğü, 2022) gibi çeşitli şekillerde kullanılan ve anlam merkezinde “korkmak” eyleminin yer aldığı kelime Arapçadaki “korkmak” eylemi olan خاف'nin (hâfe) masdarı خوف (havf) kelimesinden gelmektedir. Yine bu kelimedenden türetilen ve “korkak” anlamındaki **öfelek** kelimesi de bu çerçevede zikredilmesi gereken kelimelerdendir. Havf kelimesi tasavvuf kaynaklarında çokça zikredildiği gibi halkın fıkıh birikimini borçlu olduğu *Mızraklı İlmihal*'de de yer almaktadır (Mızraklı İlmihal, 2001: 22).

hömer(mek): TDK Derleme Sözlüğü'nde Bozkır (Konya) yöresinde kullanıldığı belirtilen *hömermek* kelimesi “birisine kızarak saldırmaya hazırlanmak” anlamıyla verilmiştir (TDK Derleme Sözlüğü, 2022). Bozkır yöresine özgü kelimelerin derlendiği web sitesinde “efelik taslamak, karşı gelmek” anlamıyla aktarılmıştır (Arı, 2022). Karapınar (Konya) yöresinde ise “şımarmak, dayılanmak, üstten üstten konuşmak” anlamlarının yanında “başkaldırı ve büyüklere karşı gelmek” anlamlarıyla verilmiştir (Yalçın, 2022: 84). Karaman'a özgü kelimelerin derlendiği web sitesinde de “kabarmak, yiğitlik gösterisinde bulunmak” gibi anlamlarıyla ele alınmıştır.⁶ Kelime Arapçadaki “sınırlı sınırlı söylenmek, toynakları ile şiddetle vurmak” anlamlarında kullanılan هم-يَهْمُر (hemera-yehmuru) fiilinden gelmiş olmalıdır.

hösükmek: “Teşvik etmek, cesaretlendirmek” gibi anlamları olan hösükmek kelimesi⁷ “karıştırmak, alevlendirmek” anlamıyla **kösükleme** şeklinde de yer almıştır (Yalçın, 2022: 100). Her iki kullanımda da “harekete geçirmek, yüreklendirmek” anlamı öne çıkmaktadır. Kelime Arapçadaki “teşvik etmek, zorlamak, kıskırtmak, üstelemek, özendirmek, cesaretlendirmek, sevk etmek” gibi anlamlara gelen حث-يَحْتُ (hasse-yehussu) fiilinden gelmiş olmalıdır.

ıkbala: Karapınar (Konya) yöresinde bu kelimenin *ıkbala garabahta* şeklinde “şansına ne çıkarsa” anlamında kullanıldığı belirtilmiştir (Yalçın, 2022: 177). Bir gazetenin köşe yazısında ihbala (ıkbala) kelimesi üzerinde durulmuş ve “ne çıkarsa bahtına, dur bakalım ne olur ...” gibi anlamlarda kullanıldığı ifade edilmiştir (Orhan, 2006). Kelimenin Arapçadaki “şanslılık, başarı, baht açıklığı, varma, yaklaşıma bolluk” gibi anlamları olan إقبال (ıkbâl) kelimesi ile irtibatlı olması kuvvetle muhtemeldir. Fakat “darısı başına” anlamında kullanılan عقباك (ukbâlek) veya العقبى لك (el-ukbâlek) ifadeleri ile irtibatlı olması da ihtimal dışı değildir.

iba (düşmesi): “Ürünlerin üzerinde hafif ıslaklık oluşması, nemlenme durumu, çiğ, kırağı gibi gece ile gündüz arasındaki sıcaklık farkının fazla olduğu dönemlerde oluşan doğa olayı” olarak açıklanan (Doğan, 2012: 773) iba düşmesi olayı Arapçadaki “yük, ağırlık, sorumluluk” gibi anlamlara gelen عيب (ib) kelimesi ile irtibatlandırılabilir.

iza etmek: Ereğli (Konya) yöresinde “eziyet, sıkıntı” anlamında kullanılan ve “allah ırâmet iylesin analığımız da iyiydi, gelince doğup, çağırıp, bi şey iza itmezdi, iyiydi.” cümlesiyle aktarılan (Çavga, 2020: 145, 153, 218) iza kelimesi Arapçadaki “ezâ, eziyet, zarar, sıkıntı, kusur” anlamlarındaki أذى (ezâ) kelimesinden gelmiş olmalıdır.

kürs(lemek): Karın yol kenarlarındaki yağmur suları için yapılan oyuklara veya kuytu yerlere birikmesine “kürs yapmak” tabir edilmiştir. “Kuytu yerlere toplanmış kar ya da kum yığını” (Arı, 2022; TDK Derleme Sözlüğü, 2022) olarak açıklanan kelime Arapçadaki “sıkıştırmak, tepelemek, toplamak, biriktirmek bir araya getirmek, kümelemek, yığın hâline getirmek ve istif etmek” gibi anlamlara gelen كدس

⁶ Karaman Yöresel Sözler. (29 Eylül 2009). Karaman Yöresel Sözler. 16 Ağustos 2022 tarihinde <https://www.turkish-media.com/forum/topic/176025-karaman-yoresel-sozler/> adresinden erişildi.

⁷ Kaynak kişi: Mustafa Başkonak (40)

(keds) fiilinden gelmiş olmalıdır. Yine “hasat edilip yığılmış, toplanmış taneler veya kum birikintileri” için kullanılan كُدْس (küds) kelimesi de kürs kelimesinin kökenine dair ipuçları taşımaktadır.

makat (atmak): Makat kelimesi “soğuğa engel olması için dama serilen çamur” (TDK Derleme Sözlüğü, 2022); Yalçın, 2022: 104) anlamında iken makat atmak, makat yaptırmak tabiri de “kerpiç evlerde damları ya da oda zeminlerini çamurla sıvamak” şeklinde tanımlanmıştır (Yalçın, 2022: 104). Arapçadaki مَقْعَد (mak’ad/makat) kelimesi “oturak, divan, iskemle, yer, oturacak yer, oturma yeri” anlamındadır. Oturma yeri anlamındaki mak’ad kelimesi zamanla oturma yerinin hazırlanması için de kullanılır olmuştur.

matuf(lamak): Karaman yöresinde matuf kelimesi “bunak”, matuflamak ise “bunamak” anlamında kullanılmıştır (TDK Derleme Sözlüğü, 2022). “Ülen arkadaş! İyice matufladı adam ya!”⁸ cümlesindeki matufladı kelimesi “bunadı” anlamında kullanılmıştır. Gölyaka (Beyşehir/Konya) kasabasından yapılan derlemede kelime “yaşlanmak” anlamıyla **matıflamak** şeklinde aktarılmıştır (Köğçe, 2013: 95, 166). Kelime Arapçadaki “ahmak, bunak, geri zekâlı, akli noksan” anlamlarında kullanılan معْتَوِه (ma’tûh) kelimesinden gelmez. Sözlükte “delilik dışı akıl noksanlığı” olarak izah edilmiştir (Halîl b. Ahmed, 2003: 3/95, 96).

mayıl mayıl (bakmak): “Şaşkın şaşkın” (Çıracı, 2019: 279, 416, 792), “üzgün üzgün, bel bel bakmak” (TDK Derleme Sözlüğü, 2022) şeklinde bir kullanıma sahip olan ikilemede yer alan mayıl kelimesinin Arapçadaki “eğik, yana yatık, meyilli” anlamındaki مَائِل (mâil) kelimesinden gelmiş olması muhtemeldir. Zira şaşırma ve üzülmeye hallerinde insanın kafasını sağa, sola, öne veya arkaya eğmesi bilinen bir durumdur. Başını eğerek bakmak mayıl mayıl bakmak şeklinde ifade edilmiş olabilir. Yine Divaz köyünde (Karaman) “baygın baygın bakmak” anlamında kullanılan (Divaz Sözlüğü t.y., md. “Mayıldamak”) **mayıldamak** kelimesi de aynı kökle irtibatlandırılabilir.

meks(itmek): Bozkır (Konya) yöresinden derlenen meksitmek kelimesi “beklemek, durmak” anlamıyla verilmiş, “Biraz meksit de arkadaşılar da yetişsin/Biraz bekle de arkadaşiler de yetişsin.” cümlesiyle örneklendirilmiştir (Arı, 2022; Küçükbalı, 2016: 651). TDK Derleme Sözlüğü’nde yer almayan meksitmek kelimesi Arapçadaki “yaşamak, oturmak, kalmak, beklemek, durmak” anlamlarına gelen مَكَّتْ (mekese) fiilinin mastarı olan مَكَّتْ (meks) kelimesinden gelmiş olmalıdır. Kelime meks etmek şeklinde *Mızraklı İlmihal*’de de yer almaktadır (Mızraklı İlmihal, 2001: 89).

müzmal (etmek): “Bir şeyi heba etmek, heder etmek” anlamında “Yaptığım o gadar şeyi müzmal itti.” cümlesindeki şekliyle müzmal etmek (Uysal, 2017: 84) ve müzmel etmek⁹ “perişan olmak, berbat olmak” anlamında **müzmal olmak** (Yalçın, 2022: 110) ve kısmi telaffuz farklılığıyla **müzmaal**¹⁰ ifadeleri Arapçadaki مَضْمَل (müzmahal) kelimesi ile irtibatlı olarak ele alınabilecek kelimelerdendir. “Yok olmak, gözden kaybolmak, perişan olmak, mahvolmak, zail olmak” anlamlarını taşıyan اِضْمَحَلَّ (izmahalle) fiilinden türeyen مَضْمَل (muzmahal) kelimesi fiil kökünün taşıdığı anlamın edilgen kalıbı ile gelmiştir.

neenen neenen nen!: Karaman ve Konya yöresinde çocukların uyutulması esnasında anneler tarafından söylenen ninniler arasında tekrarlanan ifadelerden “neenen neenen neenen nen” nakaratı Arapçadaki “Uyu!” emri için kullanılan نَمْ! (nem!) fiilinden gelmiş olmalıdır. Nem neem nem! şeklinde tekrarlanan kelimelerin zamanla “neenen neenen nen” şekline dönüştüğü düşünülmektedir.

nize (etmek): Çumra (Konya) yöreleri arasında “kavga, dövüş” anlamında kullanılan ve “bir nize yaptık nevesim için.” şeklinde kullanımı aktarılan (Çeker, 2015: 119, 169) nize kelimesinin Arapçadaki “ihtilaf, anlaşmazlık, çekişme, kavga, münakaşa, tartışma” anlamlarında kullanılan نِزَاع (nizâ) kelimesi ile doğrudan irtibatı var görünmektedir.

samır(danmak)/samır(damak): “Uykuda sayıklamak” (Divaz Sözlüğü t.y., md. “Samırdanmak”; TDK Derleme Sözlüğü, 2022) md. “Samırdanmak”), “sayıklamak” (Arı, 2022) ve “söylenmek” (Tursun, 2020: 256) anlamlarıyla aktarılan samırdanmak/samırdamak kelimesi Arapçadaki سَمَرَ (semera) fiili ile irtibatlı görünmektedir. Fiil “gece gece konuşmak, gece sohbeti yapmak” anlamlarına gelmektedir.

⁸ Kaynak kişi: Bekir Kocaman (65)

⁹ Kaynak kişi: Mustafa Sağlam (60)

¹⁰ (Çıracı, 2019: 244) Kaynak kişi: Tahir Dağcı (40), Sarıveliler (Karaman)

sıklat (basmak): Karaman, Konya yöresinde gerek fiziksel gerekse ruhsal anlamda bedene veya ruha ağırlık çökmesi, ruhi sıkıntı hâlinin ortaya çıkması (Bozkır’lıların Kullandıkları Kelimeler t.y., md. “Sıklat”) durumunda “*bi sıklat bastı. Şöyle uzanayım.*” denmektedir.¹¹ Arapça sözlükte “baskın bir uyku, uyuklama hâli” olarak da açıklanmıştır (Halil b. Ahmed, 2003: 1/204). Sıklat basmak tabirinin Arapçadaki “ağırlık, sıkıntı, güçlük, yük” gibi anlamları olan تَقْلَة (sıklet) kelimesi ile Türkçedeki basmak fiilinin birleşiminden meydana geldiği düşünülmektedir.

sokr(anmak): “Söylenmek, lafı ağızda gevelemek” (Arı, 2022; Yalçın, 2022: 128) ve “homurdanmak” (Çeker, 2015: 178) anlamlarında kullanılan sokranmak kelimesi kimi yörelerde **sohranmak** (Doğan, 2009: 20) şeklinde kullanılmıştır. Kelimenin “sarhoş olmak” anlamındaki سكر (sekera) fiili ve “sarhoş” anlamındaki سكر (sekir) kelimesi ile irtibatı var görünmektedir. Lafız bakımından yakınlığın yanında sarhoşluk hâlindeki ağız bozukluğu, ne söylendiğinin bilinmemesi, lafın ağızda gevelemesi durumları da anlam bakımından bu irtibatı güçlendiren hususlar olarak değerlendirilebilir.

şak(lamak): “Bir bütünün yarısı” (Arı, 2022; Çavga, 2020: 224; Yalçın, 2022: 131), “bölük, parça, dilim” (Kocamaz, 2013: 208) anlamlarına gelen **şak** kelimesi Arapçada aynı anlamıyla yer almakta olup bunlara ilave olarak “yarık, çatlak, su yatağı, gedik, yırtık, yara, derideki çatlaklık” gibi anlamları da barındırmaktadır. Gölyaka (Beyşehir/Konya) kasabasından yapılan derlemede “*Bi şakını irâmetli bakamıycan diyî saTTığ, irâmetli var ıka. Bi şakı bize galdı.*” şeklindeki cümlede kelime “taraf, kısım” anlamıyla kullanılmıştır (Köğçe, 2013: 140, 172). Kelimenin aslı شَقَّ (şakk) şeklindedir. Söz konusu kelimenin fiil hâli ise **şak(lamak)** şeklindedir. Bir şeyin ortadan iki parçaya bölünmesini ifade etmek üzere kullanılan şaklamak (Doğan, 2012: 781; Yalçın, 2022: 114) ifadesi aynı kökten türemiş bir fiildir. Kelimenin yansıma yoluyla türediği ihtimali de düşünülebilir. Ancak gerek telaffuz ve gerekse kullanıldığı anlamın her iki dilde de benzer olması geçişkenlik olarak değerlendirilmesini daha güçlü kılmaktadır.

şedde(lemek): Bozkır (Konya) yöresinde “abartmak” anlamında kullanıldığı belirtilen (Arı, 2022; Küçükbalı, 2016: 651) şeddelemek kelimesinin Arapçadaki “çekmek, sıkılaştırmak, uzatmak, sıkı yapmak, bastırmak, sağlam yapmak” gibi anlamları olan شَدَّ يَشُدُّ (şedde-yeşuddu) fiilinden gelmiş olması muhtemeldir.

takavid(a ayrılmak)/takavit: Emekli olma hâlini ifade etmek üzere kullanılan “*takavida ayrılmak*” tabiri Konya, Karaman yöresinde kullanılan tabirlerdendir (Yalçın, 2022: 134). Aynı anlamdaki kelime TDK Derleme Sözlüğü’nde takavut şeklinde yer almıştır (TDK Derleme Sözlüğü, 2022). Kelime Arapçadaki “emeklilik, işsiz durma, oturma” gibi anlamları olan تَقَاعَدُ (tekâ’ud) kelimesinden geçmiştir.

tebsermek: TDK Derleme Sözlüğü’nde “kurumaya yüz tutmak” şeklinde açıklanan tebsermek (Arı, 2022) ve “hafif kabarmak, nem azalmak, toprak hafif kabarmak” anlamıyla Karapınar (Konya) yöresine nispet edilen tepsermek (Yalçın, 2022: 137) kelimesi Arapçadaki “sivilceler kaplamak, sivilcelenmek” gibi anlamları olan تَبَّسَّرَ (tebessera) fiilini çağrıştırmaktadır. Sivilcelenen cildin kabarması ile toprağın yüzeyinin kabarması arasında irtibat kurulmuş olmalıdır. Öte yandan يَبَسَّ ve yine aynı kökten türeyen تَبَّسَّ fiillerini de andırmaktadır. Söz konusu iki fiil de bir şeyin kurummasını, neminin gitmesini ifade etmek üzere kullanılır (İbn Abdurabbih, 1983: 1/309).

zuğutmak: Çumra (Konya) yöresinde “düşünceli, hareketsiz durmak” (Çeker, 2015: 180), bir başka yörede ise “canı sıkın bir şekilde oturmak” (Büke, 2020: 138) anlamlarında kullanılan **zuğutmak, zuğüt durmak** ifadelerinde geçen zuğut kelimesi Arapçadaki ضَعُوط (duğût) kelimesini hatırlatmaktadır. Kelime ضَغَط (dağt) kelimesinin çoğulu olup “baskı, basınç, depresyon, gerilim, kâbus” gibi anlamlara sahiptir.

Sonuç

Diller arası etkileşim dilin yaygın olarak kullanıldığı alanlarda daha görünür hâldedir. Başka dillerden etkilenmeler bir dilin ortaya koyduğu ürünlerde ise çok kolay görünür ve tespit edilir. Söz gelimi geniş çaplı kitlelere hitap eden edebi ürünlerde yer alan yeni kelime ve söz öbekleri büyük çoğunluk tarafından görülür ve duyulur. Bu kullanımlar o toplumun bünyesiyle uyuyorsa kabul edilip benimsenir ve içselleştirilir. Arapçadan Türkçeye geçen kelimelerin bu çerçevede değerlendirilmesi mümkündür. Başta

¹¹ Kaynak kişi: Ali Çelik (65)

din dili olmak üzere edebî dilde, hukuk dilinde ve askeri dilde Arapçadan Türkçeye geçmiş çokça kelime bulmak mümkündür ve bu durum artık bilinen bir durumdur. Nitekim görülmüştür ki Türkçe sözlüklerde yer almayan ve Arapçadan geçtiği düşünülen pek çok fiil halkın günlük konuşmasına yerleşmiştir. Bu çalışma sayesinde Karaman veya Konya'nın herhangi bir köyünde, ücra bir köşesinde yaşayan halkın dilinde yer alan kelimelerin Arapça ile irtibatlı olduğunu görmek mümkün olmuştur. Kelimelerin kullanıldıkları yerlere ve telaffuz farklılıklarına bakıldığında anlam ve söyleyiş bakımından Arapçadaki bir kelime ile doğrudan veya dolaylı bir irtibat hâlinde olduğu görülmüştür. Bu çalışmada bazı fiiller irdelenmiştir. Çalışma esnasında isim, sıfat ve zarfların da ayrıca derlenmesi gerektiği sonucuna varılmış, diğer kelime türlerinin de tespit edilmesi ve başka çalışmalarda ele alınması planlanmıştır. Daha detaylı çalışmalar yapılması hâlinde dar kapsamlı coğrafi mekânlara özgü pek çok kelimenin tespit edilmesi ve Türk Dil Kurumunun Derleme Sözlüğü'ne kazandırılması mümkün olacaktır.

Kaynak Kişiler

- Ali Çelik (65): Mut (Mersin), İlkokul mezunu, Emekli.
 Ayış Sarı (70): Karaman, İlkokul Mezunu, Ev hanımı.
 Bekir Kocaman (65): (Zengen) Karaman, Ön Lisans Mezunu, Emekli İmam-Hatip.
 Mustafa Başkonak (40): Karaman, Öğretim üyesi.
 Mustafa Sağlam (60): (Manyan) Karaman, Lisans Mezunu, Resmi bir kurumda yönetici.
 Tahir Dağcı (40): Sarıveliler (Karaman), Öğretim üyesi.

Kaynakça

- Alp, M. & Yusuf, Ö. (2018). *Musannaf Arabi-Türki Müşterek İfadeler*. İstanbul, Mektep Yayınları.
 Alzubaidy, A. (2020). Kökende Çoğul Olarak Kullanılan Arapça Kelimelerin Türkçe'ye Geçmesi ve Türkiye Türkçesinde Kullanım Şekilleri. *Journal of the College of Languages*, 42, 266-258.
 Anıl, Z. A. (2002). Aslı Arapça Olup Türkçe'ye Anlam Kaymasına Uğrayarak Geçmiş Kelimeler. Yayımlanmamış yüksek lisans tezi, Marmara Üniversitesi, İstanbul.
 Arı, M. (17 Haziran 2021). Bozkır Sözlüğü-Bozkır Dedikleri. 28 Eylül 2022 tarihinde <https://bilgi.bozkir.org.tr/2021/06/bozkr-sozlugu-bozkr-dedikleri-mithat-ar.html> adresinden erişildi.
 Ayva, A. (2006). Konya Dağ Köyleri Ağızlarından Derlenen Fiiller. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 15, 97-106.
 Ayva, A. (2006). Mehmet Ali Köyü Ağızında Kullanılan Fiillere Ekler. *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı-Belleten*, 51 (2003/2), 39-56.
 Büke, H. (2020). Denizli Ağızından Derleme Sözlüğüne Katkılar. *Sdü Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 50, 131-48.
 Çavga, U. (2020). Konya Ereğli İlçesi Belkaya Ağızı (Ses Bilgisi-Şekil Bilgisi-Metinler-Sözlük). Yayımlanmamış yüksek lisans tezi, Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi, Nevşehir.
 Çeker, M. (2015). Çumra Havalisi Yörükleri Ağızı. Yayımlanmamış yüksek lisans tezi, Necmettin Erbakan Üniversitesi, Konya.
 Çıracı, K. (2019). Konya İli Karapınar İlçesi Ağızları. Yayımlanmamış yüksek lisans tezi, Çukurova Üniversitesi, Adana.
 Divaz Sözlüğü. (15 Kasım 2017). Divaz Sözlüğü. 10 Ağustos 2022 tarihinde <https://sungursun.blogspot.com/2017/11/divaz-sozlugu.html> adresinden erişildi.
 Doğan, M. (2009). Aksaray Ağızından Derleme Sözlüğü'ne Katkılar-1. *Turkish Studies*, 4, 236-249.
 Doğan, M. (2012). Aksaray ve Yöresi Ağızları (İnceleme-Metinler-Sözlük). Yayımlanmamış yüksek lisans tezi, Erciyes Üniversitesi, Kayseri.
 Dursunoğlu, H. (2014). Türkiye Türkçesindeki Arapça Sözcükler ve Bu Sözcüklerdeki Ses Olayları. *Turkish Studies*, 9, 145-155.
 el-Ferâhîdî, H. b. A. (2003). *Kitâbu'l-'ayn*. Beyrut, Dâru'l-Kütübi'l-'İlmiyye.

- Erdem, G. (2014). Anamur Yöresi ve Ağzları. Yayımlanmamış yüksek lisans tezi, Erciyes Üniversitesi, Kayseri.
- Ermiş, H. (2012). *Türkçeleşmiş Arapça Kelimelerin Tasnifi ve Kök Analizi*. İstanbul, Cantaş Yayıncılık.
- Ermiş, H. (2014). *Arapça'dan Türkçeleşmiş Kelimeler Sözlüğü*. (2. Bs). İstanbul, Ensar Neşriyat.
- Gürsoy, A. (2020). Gencek (Konya-Derebucak) Mahallesi Ağzından Derleme Sözlüğü'ne Katkılar. *Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 3 (2) 288-29.
- Haşimi, A. (2021). Türkiye Türkçesinde Kullanılan Arapça Kelime Grupları ve Cümleler Hakkında Bazı Değerlendirmeler. *Akademik Dil ve Edebiyat Dergisi*, 5 (1), 591-618.
- İsfahânî, E. F. A. b. H. (2008). *Kitâbu'l-egânî*. Beyrut, Dâru Sâdir.
- İbn Abdurabbih, A. b. M. b. A. R. E. (1983). *el-İkdu'l-ferîd*. Beyrut, Dâru'l-Kütübi'l-'İlmiyye.
- İbn Manzûr. (1984). *Lisânü'l-Arab*. Kahire, Dâru'l-maârif.
- İşler, E. (1997). *Türkçe'de Anlam Kaymasına Uğrayan Arapça Kelime ve Kelime Grupları*. İstanbul, Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı.
- Karaman Yöresel Sözler*. (29 Eylül 2009). Karaman Yöresel Sözler. 16 Ağustos 2022 tarihinde <https://www.turkish-media.com/forum/topic/176025-karaman-yoresel-sozler/> adresinden erişildi.
- Kocamaz, İ. (2013). Konya İli, Taşkent İlçesi ve Köyleri Ağzı. Yayımlanmamış yüksek lisans tezi, Selçuk Üniversitesi, Konya.
- Köğçe, A. N. (2013). Gölyaka Kasabası Ağzı Söz Dizimi. Yayımlanmamış yüksek lisans tezi, Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi, İstanbul.
- Küçükbalı, F. N. (2016). Bozkır (Konya) Ağzından 'Derleme Sözlüğü'ne Katkılar. *Uluslararası Sempozyum: Geçmişten Günümüze Bozkır: 06-08 Mayıs 2016: Bildiriler* içinde (ss. 643-658), Konya, Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Yayınları: 9.
- Mes'ûd, C. (1992). *er-Râid*. Beyrut, Dâru'l-ilm li'l-melâyîn.
- Mızraklı İlmihal*. (2001). İstanbul, Dergâh Yayınları.
- Mutçalı, S. (1995). *Arapça-Türkçe Sözlük*. İstanbul, Dağarcık Yayınları.
- Orhan, A. (24 Ağustos 2006). İhbala. 05 Ekim 2022 tarihinde <https://www.birgun.net/haber/ihbala-1193> adresinden erişildi.
- Tek, A. (01 Nisan 2019). Sen Onları Yüzlerinden Tanırsın. 16 Ağustos 2022 tarihinde <https://www.karamandauyanisi.com/yazarlar/ahmet-tek/sen-onlari-yuzlerinden-tanirsin/1499/> adresinden erişildi.
- Tursun, A. (2020). Akören Ağzı. Yayımlanmamış yüksek lisans tezi, Necmettin Erbakan Üniversitesi, Konya.
- Türk Dil Kurumu Derleme Sözlüğü* (Türkiye Türkçesi Ağzları Sözlüğü). 09 Ağustos 2022 tarihinde <https://sozluk.gov.tr/> adresinden erişildi.
- Türk Dil Kurumu Güncel Türkçe Sözlük*. 11 Ağustos 2022 tarihinde <https://sozluk.gov.tr/> adresinden erişildi.
- Uysal, İ. N. (2009). Karaman İli Ağzları ve Anadolu Ağzları Arasındaki Yeri. Yayımlanmamış Doktora tezi, Pamukkale Üniversitesi, Denizli.
- Uysal, İ. N. (2017). Kuzören (Konya-Bozkır) Köyü Ağzından Derleme Sözlüğü'ne Katkılar. *Diyalektolog Ulusal Sosyal Bilimler Dergisi*, 14, 79-85.
- Yalçın, C. (2022). *Karapınar*. (2. Bs.) Ankara, Gülnar Yayınları.
- Yöresel Kelimelerimiz. (t.y.) Yöresel Kelimelerimiz. 08 Ekim 2022 tarihinde <https://hadimkulder.org/kelimelerimiz/> adresinden erişildi.
- المعاني معجم. (t.y.). 11 Eylül 2022 tarihinde <https://www.almaany.com/ar/dict/ar-ar/%D8%AD%D9%88%D9%82%D9%84/> adresinden erişildi.